

86. Glotz G. Le travail dans la Grèce ancienne. – P., 1920.
87. Heichelhein F. An ancient economic History. – Leiden, 1964.
88. Austin M., Vidal-Naquet P. Economies et société en Grèce ancienne (Périodes archaïque et classique). – P., 1972.
89. Hopper R.J. Trade and Industry in classical Greece. – L., 1979.

Список сокращений

ВВ	Византийский временник
ВИ	Вопросы истории
ВДИ	Вестник древней истории
ИГАИМК	Известия Государственной академии истории материальной культуры
ПАК	Проблемы античной культуры
ПИДО	Проблемы истории докапиталистических обществ
ПСЭИДМ	Проблемы социально-экономической истории древнего мира
СА	Советская археология
Хсб	Херсонесский сборник

SUMMARY

The article is about the methodological questions, which are actual in studies of slavery in the ancient states in the North of the Black Sea region. The author underlines that different regions in this area had their own particular features in the historical development, so this must be taken into account in studying of slavery. The most important tasks for modern scholars in this field is to search the main tendencies in the social and economic development of ancient states in the Northern Black Sea region.

В.В. Абрамова

ВАРВАРСЬКІ НАЙМАНЦІ В ЕЛЛІНІСТИЧНИХ АРМІЯХ

Основними тенденціями розвитку армій елліністичних держав у III-II ст. до н.е. стали професіоналізація військової справи, зростання чисельності найманих солдатів [1.-С.270-271; 2.-С.149-150; 3.-Р.464]. Найважливішою ж особливістю найманства елліністичної епохи було збільшення кількості варварських контингентів, “розмивання” армії вихідцями з різних етносів [4.-С.149; 5.-С.157]. Якщо в армії Александра Македонського процентне співвідношення грецьких і варварських найманців становило 10:1, то уже в армії останнього македонського царя Персея у III ст. до н.е. – 4:5 [6.-Р.78-79]. Причинами цього процесу стали:

– македонські завоювання другої половини IV ст. до н.е., розширення македонського впливу на сусідні варварські народи, залучення їх до сфери міжнародної політики;

– рівень розвитку варварських племен. Більшість із них перебувала на стадії військової демократії, коли війна – природне джерело засобів існування;

– численність варварів. Нестача земель і перенаселення штовхали їх на завоювання [7.-XXIV,4,1] і створювали великий ринок найманців для Середземноморських армій;

– високий рівень розвитку військової справи варварських народів, гарні бойові якості та професійні навички варварських найманців. Саме кельти і фракійці в епоху еллінізму вважалися кращими воїнами [8.-XLII, 52, 11];

– відносна дешевизна варварських найманців.

На території Балканського півострова мешкала значна кількість племінних народів. Через розвиток політичних подій міжнародного масштабу, пов’язаних з

боротьбою елліністичних держав за панування в регіоні Середземномор'я, вони стали учасниками міждержавних конфліктів. Значна кількість з них складала наймані контингенти в елліністичних арміях. При вивченні варварського найманства елліністичного періоду варто враховувати дві його особливості. По-перше, часто на військову службу наймалися цілі племена. Прикладом цього у II ст. до н.е. були толостобогі, трогми і тектосагі в сірійській армії Антиоха III [9.-Syr, 32], егосагі в армії пергамського царя Аттала [10.-V,77,2; V,78], бастарни, що уклали договір із македонськими царями Філіпом V і Персеєм [8.-XL, 57, 5-7; XLIV, 26; 11.-P.237, 246]. Багато варварських контингентів зберігали племінний принцип організації. У джерелах часто згадуються племінні групи найманців: дії [12.-VII, 27, 1-2], автаріати [13.-S.95], агріани [10.-II, 65, 2; V, 53, 2; 8.-XXXIII, 18, 9], тралли [8.-XXXI, 31, 1; XXXIII, 4, 4].

По-друге, важко визначити різницю між найманцями та контингентами, що були надані у відповідності з союзним договором. Найманство – військова служба за плату в чужоземних арміях [14.-C.3]. Галати Леоннорія і Лутарія уклали договір із Нікомедом Віфінським на умовах надання їм за військову службу земель у Малій Азії та частину здобичі [15.-XIX,5; 16.-C.78-79], а не за фіксовану грошову плату. Цей договір дослідники розглядають як договір елліністичного правителя з найманцями [16.-C.78]. Проте грошова платня є неодмінною ознакою найманства. Саме вона визначала відносини між наймачем та найманими солдатами. В історії відомо багато випадків, коли найманці залишали свого наймача і переходили до того, хто пропонував більшу суму [14.-C.151-165, 171-172]. Відсутність у договорі Нікомеда грошової платні та умова не вступати у договірні відносини із противниками царя, але “бути друзями його друзям... бути у союзі з візантіянами..., а також із тіанійцями, гераклеотами, калхедонцями, кієрянками...” [15.-XIX,2], переконують нас, що договір Нікомеда з галатами варто розглядати, швидше, як договір про союз, а не про наймання. Навпаки, іллірійський правитель Гентій погодився надати допомогу Персею у війні з Римом за умови виплати йому 300 талантів [8.-XLIV,27,8-10; 10.-XXIX,3,1-3; 9.-III,9]. У цьому випадку іллірійців Гентія від найманців відрізняє те, що останні підпорядковувалися правителю-наймачу. Дії Гентія у III Македонській війні (172-168 рр. до н.е.) мали самостійний характер. Таким чином, ми виділяємо два критерії визначення участі варварів у елліністичних арміях у якості найманців:

1) фіксована грошова плата (крім неї у випадку, коли найманці служили правителю тривалий час, останній після закінчення терміну їхньої служби міг надати їм також землі для поселення – клерухи);

2) підконтрольність верховному командуванню.

Важливим надбанням армій епохи еллінізму стали кельтські найманці. Успіхи галльських завоювань принесли їм популярність як кращим воїнам в усіх регіонах Середземномор'я. Переважна більшість елліністичних армій мали у своєму складі галльські частини [7.-XXV,2,9-10]. У результаті кельтської навали на Балкани на початку III ст. до н.е. велика кількість кельтів залишилась на території півострова. Частина з них заснувала поселення у Фракії та Подунав'ї, частина – стала найманцями в арміях балканських держав. Вони стали активними учасниками військово-політичної боротьби за владу у Македонії. У 277 р. до н.е. Антигон Гонат розбив галатів при Лисимахії [7.-XXV, 1-2], тоді ж він найняв деяких із тих, що вижили, і з їхньою допомогою здобув перемогу над Антипатром [17.-C.35-36; 18.-C.60]. Ці кельти виступили на його боці проти емірського царя Пірра і були знищені, у той час як його власна піхота дезертирувала до супротивника [19.-Pyrrh, 26; 6.-P.63]. В армії Пірра також знаходилися кельтські найманці, вони брали участь у його військових діях на Пелопоннесі [19.-Pyrrh,26;28;30;32]. Найманці-кельти входили до складу македонського гарнізону в Мегарах під час Хремонідової війни. Про їхнє повстання у 265 р. до н.е. проти Антигона Гоната повідомляє Юстин [7.-XXVI,2,1-6]. Галати воювали в армії ще

одного македонського царя Антигона Досона у Союзницькій війні у 221 р. до н.е. [10.-II,65,2]. Присутність кельтів зафіксована і в арміях Філіпа V і Персея [10.-V,3,2; 8.-XLI,52,11; XLI,51,7; XLIV,12,6; XLIV,26]. Таким чином, джерела свідчать, що македонські царі III-II ст. до н.е. активно використовували у військових операціях кельтських найманців.

Можливо, ще більшу популярність вони мали серед азійських правителів. Переселення частини галатів у Малу Азію обумовило той факт, що протягом III-II ст. до н.е. вони брали участь у більшості військових конфліктів на боці азійських держав: Сирії [7.-XXVII,2,11-12; 9.-Syr,6; Syr,32; 10.-V,53,3,8; XXXI, 3,5; 8.-XXXVII, 40,5,10-13; XXXVII,8,4; XXXVII,18,7; 20.-P.335]; Пергаму [10.-V,77,2; V,78; 8.-XLI, 57,5-7; XLI,58,13; XLIV,28,7-8]; Понту [6.-P.184]. З 70-х років III ст. до н.е. галли з'явилися у єгипетській армії [10.-V,65,10; 21.-I,7,2; 6.-P.252; 17.-C.37] і в армії Карфагену [10.-VIII,32,1,4].

Фракійці з давнини були відомі своїми бойовими якостями. Ще у V ст. до н.е. Фулідд говорив про фракійських дів, “махайрофорів”, найманців у грецьких арміях, послуги яких дорого коштували [12.-VII,27, 2; 22.-C.55]. Фракійські пельтасти були присутні в армії Кіра [14.-C.30-31]. У першій половині IV ст. до н.е. греки потиснули фракійських найманців. Але уже у другій половині IV ст. до н.е. із посиленням Македонії та встановленням її домінування над сусідньою Фракією фракійські воїни знову з'явилися у якості найманців, брали участь у східних завоюваннях Александра Македонського [23.-III,12,3-4; I,28,4; I,14,1-3; 6.-P.253]. З цього моменту вони відігравали важливу роль, хоча і поступалися чисельністю кельтам, як допоміжні частини в основних елліністичних арміях. Часто присутність фракійських найманців фіксується в арміях македонських царів Філіпа V і Персея. Перше згадування фракійських найманців у армії Філіпа V відноситься до війни зі Спартою у 219-218 р. до н.е. [10.-IV,66,6; V,7,11]. Пізніше вони брали участь у II Македонській війні (200-197 рр. до н.е.) [8.-XXXIII,14,4; XXXIII,18,9; XXXIII,4,4; XXXIII,7,11; XXXI,26,1; 10.-XVIII,22,2; XVIII,26,8]. В умовах тривалого конфлікту з Римом Македонії було необхідне постійне джерело найманців. Це обумовило пильну увагу Філіпа V до багатой людські ресурси Фракії та у значній мірі визначило зовнішню політику Македонії першої третини II ст. до н.е. Діяльність Філіпа V в останні роки правління була спрямована на підпорядкування фракійських племен (медів, дентелетів, бессів) на західних кордонах царства і встановлення дипломатичних відносин із народами Центральної Фракії. Це забезпечило Македонії союзницьку підтримку одрисів на чолі з Котісом III і участь фракійських найманців у македонській армії під час III Македонської війни [8.-XLI, 51,5-7; XLI,51,10; XLI,52,12; XLIV,45,13; 19.-Aem.,XVI; Aem.,XVIII; 24.-C.244].

Фракійці воювали і в єгипетській армії [10.-V,65,10; V,79,6; V,82,5]. Зважаючи на те, що тривалий час єгипетське узбережжя Фракії було єгипетським володінням, можна вважати, що набір найманців у Фракії був усталеною традицією для Єгипту [6.-P.253].

Фракія входила до сфери інтересів Сирії. Військові дії Антиоха II і Антиоха III у Фракії мали своїм результатом те, що південно-східна її частина певний час знаходилася під політичним впливом Селевкідів. Контакти Сирії з місцевими племенами обумовили присутність фракійців у селевкідських арміях [25.-Polyaen,IV, 16; 10.-XXXI,3,5]. Фракійців наймали і правителі Віфінії. Ми знаємо про європейських фракійців на службі у Прусія I у війні проти Візантії у 219 р. до н.е. [10.-IV,51,8; VIII,24,1-2]. Найманці-фракійці воювали на боці римлян [8.-XXXVII, 39,12; XXXVIII,21,2], а також відомі у більш віддалених районах – на Боспорі [26.-C.85; 27.-C.95].

Можливо, найбільшою популярністю серед фракійських найманців у епоху еллінізму користувалися агріани, фракійське плем'я, що мешкало у верхоріччі Струми [28.-C.15]. Наприкінці IV ст. до н.е. вони взяли участь у азійському поході Александра,

складали елітні наймані частини [23.-II,4,3; II,9,2-4; III,18,5]. У III-II ст. до н.е. агріанська піхота згадується у багатьох елліністичних арміях [10.-II,65,2; V,79,6; V,53,2; 8.-XXXIII,18,9; XLII,51,5; XLIV,11,7; XLIV,12,2].

Найманці-іллїрійці також відомі ще з класичної античності [12.-IV,124,4; IV,126]. Як і фракійці, вони брали участь у східному поході Александра Македонського [23.-II,7,5; 27.-С.89]. Але присутність у елліністичних арміях іллїрійців далеко не завжди можна пов'язувати з найманцями. Відомо, що у 302-301 р. до н.е. в армії Лисимаха під Іпсою було 2000 автаріатів. Ф. Папазоглу вважає їх найманцями [13.-S.95-96]. На нашу думку, цей контингент міг бути наданий як виконання умов союзного договору між автаріатами і Кассандром, союзником Лисимаха по антиантигонівській коаліції. У такому випадку автаріати були не найманцями, а союзниками.

У 222 р. до н.е. при Селласії в армії Антигона Досона були присутні 1600 іллїрійців на чолі з Деметрієм Фарським. Полібій відносив їх до союзників [10.-II,65, 4; II, 67, 1 і 6-7]. У 218 р. до н.е. серед інших контингентів у армії Філіпа V Полібій назвав іллїрійців [10.-V,7,11; V,22,9]. Г.Т. Гріффіт на підставі того, що іллїрійці тут згадуються окремо від “найманців”, вважає, що вони такими не були [6.-Р.71]. Проте окремо від “найманців” Полібій назвав також критян і фракійців, які абсолютно точно найманцями були. До того ж у 219 р. до н.е. Деметрій Фарський, союзник Філіпа, зазнав поразки від римлян і втратив усі свої володіння в Іллірії. Після закінчення II Іллірійської війни в Іллірії не було правителя, який міг би відкрито виступити союзником Македонії. Тому, на нашу думку, у цьому фрагменті іллїрійців варто вважати найманцями. Іллірійські найманці воювали на боці Філіпа V у II Македонській війні [8.-XXXIII,4,4; XXXIII,14,4]. Проте уже в армії Персея їхня присутність не фіксується. Лівій говорить тільки про двохтисячний загін “войовничих іллїрійських пенестів, присланих Плевратом”, у складі гарнізону Кассандрії [8.-XLIV,11,7]. Плеврат ніколи не був союзником Македонії. Чому у такому випадку він надіслав іллїрійських воїнів до македонського гарнізону? Більш ймовірно, що 2000 пенестів були найманцями, як і згадані з ними 800 агріан [8.-XLIV,11,7].

На відміну від Македонії, грецькі держави Балканського півострова уникали присутності у своїх арміях варварських найманців [6.-Р.254]. Але вони використовували союзницьку допомогу іллїрійців: союз Скердиледа з етолянами [10.-IV,16,11] і Деметрія Фарського з ахейцями [10.-IV,19,7-9] під час Союзницької війни у 221 р. до н.е., хоча дії іллїрійців більше нагадували піратські рейди. Проте, без сумніву, найманцями були іллїрійці на боці ахейців у армії Філопемена при Мантінеї у 208 р. до н.е. [10.-XI,11,4-6].

У цілому найманство серед іллїрійців було менше розвинуте, ніж серед кельтів і фракійців. Іллірійські найманці значно поступалися їм чисельністю і, як правило, були присутні лише в арміях балканських держав. Винятком було іллїрійське плем'я траллів. Найманці-тралли складали елітні військові частини і поряд із македонськими арміями згадуються також у арміях Сирії [8.-XXXI,31,1; XXXIII,4,4; XXXVII,39,10; XXXVII,40,8,13; 6.-Р.72, 174-175] та Рима [8.-XXXVII,39,10; XXXVIII,21,2].

Варварські найманці були присутні не тільки у регулярних арміях. Вони складали гарнізони багатьох міст. Так, 800 галатів знаходилися на службі у епіротів у гарнізоні епірського міста Феніки [10.-II,5,4]. Плутарх зазначав, що у 20-х роках III ст. до н.е. Пелопоннес був під владою варварів із македонських гарнізонів, а Акрокорінф був наповнений галатською та іллїрійською зброєю [6.-Р.68; 19.-Arat, 38,4]. Македонські царі використовували гарнізони варварських найманців для зміцнення своїх позицій у містах. Такі гарнізони розміщувалися в Амфіполі – 2000 фракійців [8.-XLIV,44,4-8; 29.-III,16,5], Кассандрії – 800 агріан, 2000 пенестів, підкріплення галлів на 10 судах [8.-XLIV,11,7; XLIV,12,6]. На думку Г.Т. Гріффіта, 2/3 македонських гарнізонів склалися з найманців [6.-Р.75].

В епоху еллінізму рекрутські набори часто здійснювались через дипломатичні канали. Правителям були необхідні найманці від дружньої сторони. Це давало деяку впевненість, що у критичний момент вони не зрадять [6.-Р.251]. Прикладом цього були тривалі переговори Філіпа V із бастарнами [11.-Р.237, 246, 248]. Типовим методом було спорядження вербувальників у ті райони, де був “стратегічний товар” [6.-Р.255; 30.-С.25; 5.-С.158].

Відносини між наймачами і варварськими найманцями, мабуть, мало у чому відрізнялися від відносин із найманцями-греками (критянами, етолійцями та ін.), регулювалися договором. На жаль, у нашому розпорядженні немає письмових договорів із варварами-найманцями (ми вважаємо, що угода Нікомеда Віфінського з галатами – це договір про союз, а не про наймання). Проте вони, напевно, існували і були подібні до відомої угоди Евмена з найманцями середини III ст. до н.е. [17.-С.37-38; 6.-Р.172-173]. Крім грошової платні, елліністичні правителі практикували роздачу земельних ділянок, клерухів, як винагороду за військову службу по її закінченні. У битві при Рафії в армії Єгипту знаходилися фракійці і галати, “причому колоністів і нащадків їхніх було до чотирьох тисяч” [10.-V, 65, 10]. “Нащадки”, мабуть, сини поселенців – факт того, що поселення варварських найманців у Єгипті існували уже тривалий час [6.-Р.119]. Практикували роздачу клерухів і македонські царі. У описі Македонії в 167 р. до н.е. Лівій говорить про безліч “галлів та іллірійців, невтомних хліборобів”, що проживали у Македонії у районі Едесса-Пела-Бероя [8.-XLV, 30, 5]. Причиною їхньої появи тут могла бути військова служба [6.-Р.78]. У 183 р. до н.е. Філіп V проводив політику масового переселення фракійців у Македонію [8.-XXXIX, 24, 4; 10.-XXIII, 10, 4-5]. На думку Ф.У. Уолбенка, переважна більшість з них була найманцями у македонській армії [11.-Р.243-244]. Практика роздачі клерухів дозволяла вирішити два завдання: по-перше, створювала постійне джерело поповнення армії професійними найманцями, що більш важливо, можна було бути упевненими у їхній надійності у вирішальний момент. По-друге, військові поселення були опорою влади у тих районах, де існувала сильна політична опозиція.

Таким чином, розширення етнічного складу елліністичних армій за рахунок залучення великої кількості варварських найманців, серед яких помітне місце займали кельти, фракійці та іллірійці, стало важливою тенденцією розвитку армій епохи еллінізму.

Джерела та література

1. Болдырев А.В., Боровский Я.М. Техника военного дела и мореходства // Эллинистическая техника. – М., 1948.
2. Самохина Г.С. Место и роль армии в системе раннеэллинистического государства // Вестник древней истории. – 1979. – №3.
3. Austin M.M. Hellenistic kings, wars, and economy // Classical Quarterly. – 1986. – V.36. – №2.
4. Шофман А.С. К вопросу о генезисе эллинистических армий // Вестник древней истории. – 1987. – №3.
5. Кашеев В.И. Эллинистический мир и Рим. – М., 1993.
6. Griffith G.T. The mercenaries of the Hellenistic world. – Camb., 1936.
7. Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога // Вестник древней истории. – 1954. – №4.
8. Ливий Тит. История Рима от основания города. – М., 1991-1993. – Т. 2-3.
9. Аппиан. Римская история // Вестник древней истории. – 1946. – №4; 1950. – №4.
10. Полибий. Всеобщая история. – СПб., 1994-1995. – Т. 1-3.
11. Walbank F.W. Philip V of Macedon. – Camb., 1940.
12. Фукидид. История. – СПб., 1994. – Т. 1-2.
13. Papazoglu F. Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba. – Sarajevo, 1969.
14. Маринович Л.П. Греческое наемничество IV в. до н.э. и кризис полиса. – М., 1975.

15. Мемнон. О Геракле // Вестник древней истории. – 1951. – №1.
16. Моисеева Т.А. Переселение кельтов в Малую Азию и договор Никомеда Вифинского с галатами // Норция. – Воронеж, 1978. – Вып. 2.
17. Жигунин В.Д. Международные отношения эллинистических государств в 280-220 гг. до н.э. – Казань, 1980.
18. Кацаров Г.И. Келтите в стара Тракия и Македония // Списание на БАН. – 1919. – Кн. 17, клон ист.-филол. и филос.-общ.
19. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. – М., 1963-1964. – Т. 2-3.
20. Grainger J.D. Antiochos III in Thrace // Historia. – 1996. – В. XLV. – №3.
21. Павсаний. Описание Эллады. – М.; Л., 1938. – Т.1.
22. Тачева-Хитова М. Извори за военото дело на траките // Военноисторически сборник. – 1971. – №1.
23. Арриан. Поход Александра. – М., 1993.
24. Шофман А.С. История античной Македонии. – Казань, 1963. – Ч.2.
25. Извори за старата история и география на Тракия и Македония. – София, 1949.
26. Блаватский В.Д. Очерки военного дела в античных государствах Северного Причерноморья. – М., 1954.
27. Блаватская Т.В. Западнопонтийские города в VII-I веках до н.э. – М., 1952.
28. Делирадев П. Принос към историческата география на Тракия. – София, 1953. – Т.1.
29. Фронтин. Стратегмы // Вестник древней истории. – 1946. – №1.
30. Литвиненко Ю.Н. Птолемеевский Египет и Северное Причерноморье в III в. до н.э. // Вестник древней истории. – 1991. – №1.

SUMMARY

One of the basic tendencies of development of the Hellenistic armies was a considerable increase of barbarian mercenaries' quantity. The author retraces the origin and singled out the specific traits of such phenomenon as the barbarian mercenaries in the Hellenistic armies of Syria, Macedonia and Egypt by the example of the Illyrian, Thracian and Celtic peoples of the Balkan Peninsula.

Е. Габович

ХРОНОЛОГИЯ БИРМЫ КАК ПРИМЕР УДАЛЕНИЯ ДИНАСТИЧЕСКИХ ПАРАЛЛЕЛЕЙ В РАМКАХ ТРАДИЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

*“Улучшение” истории во все времена
было главной задачей придворных
летописцев*

Э.О. Берзин,
эксперт по истории
Юго-Восточной Азии

Книги по хронологии в рамках традиционной историографии сегодня – большая редкость. Считается, что хронология в основном была разработана к началу XX в. и с тех пор подвергалась лишь незначительным исправлениям. Только в рамках т.н. критической (и математической) хронологии, к которой относятся в частности книги А. Фоменко, Г. Носовского, Н. Морозова [1; 2; 3; 4], происходит интенсивное переосмысливание основ хронологии и делается попытка очистить хронологические таблицы от совершенных в течение веков многочисленных ошибок.